

Nagy általánosságban így jelölik ki Lajtha László helyét a zenetörténetben: a 20. század első felének legjelentősebb magyar zeneszerzője, népzene-
kutatója és zenepedagógusa Bartók Béla és Kodály Zoltán mellett. Több ennél,

24 Szilágyi Mihály

LAJTHA LÁSZLÓ ITTENSÉGE

hiszen zongoraművész, karmester, egyházzenesz, zenei műsorszerkesztő és ismeretterjesztő, hangszer-történész, kultúrdiplomata és tudományos-
vezető is volt.

1892. június 30-án Budapesten született, polgári család első gyermekeként. Anyja, erdélyi szászok leszármazottja, műkedvelő zongorista és énekes volt. Apja, a bicskei bőrgyár tulajdonosa, jól hegedült, zenedarabokat és újságcikkeket írt. Lajtha így emlékezik vissza egyik fiatalkori levelében:

„Az én gyermekkorom egész más volt, mint a többieké. Másfél éves koromban tudtam már betűzni, és mint hatéves gyermek, megvoltak a kedvenc könyveim. Akkor kezdtem zongorázni tanulni is, és hétéves koromból származnak az első kompozícióim. Mint gimnazista, a régi literatúrát kerestem, filozófiát tanultam, logikát és lélektant, és a francia poétákat szerettem, Villont és Baudelaire-t. Serdülő ifjú koromban, 17-18 éves koromig vágtam az első utakat, ekkor végeztem azokat a komoly és fontos tanulmányokat, amelyeket mások csak később szoktak.”

Először, 15 évesen, a Zeneakadémia zongoraszakának előkészítő osztályába került, később Herzfeld Viktornál és Kodály Zoltánnál tanult zeneszerzést. Szülei kívánságára a zeneakadémiai diploma mellé állam- és jogtudományi doktorátust szerzett. Mindemellett Lipcsében, Genfben folytatott tanulmányokat, és Bartók biztatására hosszabb időszakokat töltött Párizsban Vincent d'Indynél, aki a régi muzsika tanulmányozására ösztönözte és bevezette a párizsi zenei életbe.

„Az ottani zenei atmoszféra mélyen megfogott, s véglegesen azok közé állított, akik megérezték, hogy a dagályos utóromantika helyett új utakat kell keresni.”

Tizennyolc éves korában kezdett el népzene-kutatással foglalkozni: „1910-ben, Bartók példája nyomán önállóan mentem el először népdalt gyűjteni. [...] Már első utam Erdélybe vezetett és a háború kitérő ségig ott dolgoztam, ott tanultam meg a folklorista mesterséget. Ez a népzene otthonom lett, és minden mesternél jobban hatott reám. Bartók közelségéből kiindulva, ez a népzene és a párisi iskola tartatta meg azt a kis ösvényt, melyen elindultam, s amelyet az első világháború szakított meg”.

Az I. világháború négy évét frontszolgálatban, tüzértisztként töltötte, s ez derékba törte jól induló zongoraművészi pályáját, zeneszerzői ambíciói

azonban amúgy is erősebbek voltak. Bartók a mindössze 28 éves zeneszerzőt a legnagyobb hazai tehetségek egyikének tartotta: „Kodályon és Lajthán kívül nincs értékes zeneszerzőnk” – írta egy angol zenetörténésznek.

A kezdeti merész újítások után így fogalmazta meg célját: „A sok izmus után visszavinni a muzsikát a humanizmus területére.” Zenei példaképei mindvégig Bach, Haydn, Mozart, valamint Debussy és Ravel voltak.

Az énekes népzeneire összpontosító Bartókkal és Kodálllyal ellentétben, Lajthának elsősorban a hangszeres népzene volt a területe. Minden részletre kiterjedő lejegyzésmódját máig csodálattal tanulmányozzák a szakemberek. Szakmailag sem zárkózott elefántcsonttoronyba. A Népszövetség, majd az UNESCO által életre hívott néprajzi szervezetekben végzett kultúrdiplomáciai munkát.

Lajthának a 20. század legnagyobbjaival volt kapcsolata, sőt sok esetben közös munkája. A hosszú névsorban Bartók, Kodály és Dohnányi mellett, többek között, megtalálható Auric, Nadia Boulanger, Debussy, Casadesus, T. S. Eliot, Hindemith, Honegger, Huizinga, Ibert, Messiaen, Madariaga, Thomas Mann, Milhaud, Navarra, Poulenc, Prokofjev, Ravel, Romain Rolland, Roussel, Florent Schmitt, Paul Valéry.

Külföldi tapasztalatait a magyar kultúra és a hivatásos zenei élet javára hasznosította: volt a Magyar Rádió munkatársa és igazgatója, a Nemzeti Zenede tanára és igazgatója, a Néprajzi Múzeum munkatársa és igazgatója.

Egyházi szolgálatként presbiteri megbízatást teljesített. 1926-tól 1944-ig vezette a Szabadság téri református templomban működő énekkart, és mellé 1941-ben hangszeres együttest alapított. Lajtha felesége, Hollós Róza katolikus volt. Lajtha sose tett különbséget a vallások között, a II. világháború idején sok zsidó családnak szerzett hamis papírokat, segítette menekülésüket.

A hit volt számára „az egyetlen, mindig megmaradó erő. Csalódhatunk mindenben, csak az emberségben és Krisztusban nem csalódhatunk soha, ha megvan a hitünk. De ha elvész e hit, reánk zuhan e zűrzavaros világ minden üressége.”

1928-ban kötötte meg első szerződését későbbi állandó kiadójával, Alphonse Leduc-kal. 1930-ban a híres amerikai mecénás, Elisabeth Sprague-Coolidge művet rendelt tőle. A *3. vonósnégyes* nagy sikert aratott és világszerte érdeklődést keltett Lajtha művészetéről.

Georg Höllering osztrák filmrendező magyarországi látogatása során beleszeretett a Hortobágyba, és 1935-ben amatőr színészekkel néprajzi filmet készített e tájegységről, majd a Néprajzi Múzeumban felkereste Bartókot,

hogy komponáljon zenét a kész anyaghoz. Bartók Lajthát ajánlotta, ő pedig a puszta kiváló ismerőjét, Móricz Zsigmondot, aki a *Komor ló* című novellájából írta meg a film forgatókönyvét.

26 *A Hortobágy* sikerén felbuzduló Höllering 1947-ben újabb feladatra kérte fel Lajthát. Egy évre Londonba hívta, hogy írjon zenét a Nobel-díjas Thomas Stearns Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* című verses drámájából készült filmhez.

Lajthát hiába óvták a kommunista diktatúrától, hazaszeretettől vezérelve 1948-ban visszatért Budapestre. Az ezt követő időszakban sorra elbocsátották állásaiból, évekig ingóságainak eladásából tartotta fenn magát. Útlevelet tizennégy évre bevonták, nyugaton maradt fiaival is csak levelezés útján tarthatta a kapcsolatot. 1951-ben a *Gyilkosság a katedrálisban* két nagydíjat kapott a Velencei Filmfesztiválon. A filmzenéből készült 3. szimfónia is elindul a siker útján. Lajtha muzsikája azonban nem illett bele az akkori hazai kultúrpolitikába, „a nyugat-európai kozmopolitizmus és formalizmus” követőjének tartották. Tamási Áronnal közös alkotását (*A bujdosó lány*, 1953) sovíniszta, irredenta lázításnak minősítették és betiltották.

Mindezek után meglepetésként érte és inkább bosszantotta, hogy népzene kutatói munkássága miatt 1951-ben Kossuth-díjat kapott. Az indoklás – mely semmibe vette zeneszerzői munkásságát – különösen sértette. Csak barátai féltő rábeszélésére vette át a díjat, és a vele járó összeget nyomban szétosztotta, számos kitelepített családot segítve kisebb-nagyobb összegekkel.

1955-ben az a megtiszteltetés érte, hogy bevásztották a Francia Akadémia tagjainak sorába. Székfoglaló beszédét nem tarthatta meg, mert ekkor sem kapott útlevelet. 1958-ban írta fiainak Nyugatra: „...az idei szezonban Magyarországon nyilvános hangversenyen egyetlen művem sem hangzott el [...]. Ennek természetesen politikai oka van, amit meg is mondtak nekem.”

Eközben Nyugaton kiváló művészek előadásában hangzottak el és elismerő kritikákat kaptak a művei, Lajtha azonban csak az ottani barátok leveleiből és a neki elküldött újságcikkekből értesülhetett e sikerekről. Az 1956-os események idején Sopron környéki gyűjtőúton volt. Viszontagságos módon jutott haza, ezt követően érte első szívrohama. A forradalom gondolatát megörökítő 7. szimfóniáját Párizsban mutatták be, hatalmas sikerrel – Lajtha távollétében, akit nem engedtek kiutazni.

Élete végén némi vigaszt jelenthetett számára, hogy 1962-ben végre ismét Nyugatra utazhatott. Oslóban, Londonban, Párizsban, Strasbourgban, Monte-Carlóban ünnepelték. Hét évvel megválasztása után elfoglalhatta székét a Francia Akadémián, tudományos előadásokat tartott, vezényelt, részt vett művei bemutatóján, zeneszerzőversenyen zsűrizett. Megismerhette

menyeit és két unokáját, találkozhatott a barátaival. A Leduc Kiadótól egyes tartózkodásra szóló meghívást kapott feleségével együtt.

Szándéka szerint csak néhány hónapra utazott haza. Itthon ismét belevetette magát a népzenei gyűjtőmunkába, s a komponálást, a bemutatókat illetően is tele volt tervekkel. Azonban 1963. február 16-án – néhány nappal utolsó gyűjtőtúja után – a második szívroham hirtelen véget vetett életének.

Lajtha művészetét kezdettől fogva kettős kötődés jellemezte: egyfelől a latinos nyugati kultúrához, másfelől a magyar népi kultúrához. Miközben a franciáknál hagyománya volt a különféle stílusok, stíluselemek kifinomult elegyítésének, nálunk – mivel a nemzeti stílusidentitást várták el – elhajlásnak számított ez az eklektika. Az európai művelődést egy és oszthatatlan egységnek, a népzeneét egyetemes érvényűnek tartotta:

„Meg lehet újulni benne, meg lehet erősödni általa, ha nem külsőségeit, hanem belső lényegét, a humanitását éli át a komponista; ha nyelvezetébe olyan szervesen és úgy épülnek be a népi elemek, hogy ezáltal minden néphez szól.”

Lajtha életművének talán legfontosabb része kilenc szimfóniája. Maurice Fleuret „a XX. század egyik legnagyobb szimfonikus mesterének” nevezte Lajthát. Nem kevésbé jelentősek egyéb zenekari és kamarazenekari művei, kamarazenéje (mindenekelőtt tíz vonósnégyese), szólódarabjai, dalai, kórus-és egyházi művei (köztük két mise és egy magnificat), három balettje (köztük a *Lysistrata* Árpilaj Lajos librettójára), vígoperája, *A kék kalap* Salvador de Madariaga librettójára), négy filmzenéje (köztük a *Hortobágy* Móricz Zsigmond forgatókönyvére, és a *Gyilkosság a székesegyházban* T. S. Eliot műve alapján), valamint népzenei feldolgozásai.

